

المدنیات
نسخه ۶۶۶۲ کتابخانه آیه الله مرعشی
حسین واثقی

مرکز تحقیقات کلامی و علوم اسلامی

حول مجموعة مدنیات
هذا المقال تعريف یاحدى مجموعات النسخ
الخطية لابن شديق المدني، وقد تم تحريرها في
القرن الحادي عشر.
تضم أوراق هذه المجموعة العديد من المطالب
عن صاحب المدارك، صاحب المعالم، الشهيد
الثاني، ابن خاتون وغيرهم من العلماء.

چکیده: این گفتار، گزارشی است از یک
مجموعه خطی از ابن شديق مدنی، که در سده
یازدهم گردآمده و در آن مطالبی از صاحب
مدارک، صاحب معالم، شهید ثانی، ابن خاتون
و عالمان دیگر آمده است.

کلید واژه ها: ابن شديق مدنی؛ عالمان شیعی
امامی، سده یازدهم هجری قمری؛ صاحب
مدارک؛ صاحب معالم؛ شهید ثانی؛ ابن خاتون.

نسخه خطی مذکور مخطوطه‌ای منحصر به فرد، پربها و گرامی است که حاوی موضوعات فقهی و اعتقادی است و البته در درون خود تاریخ تشیع در مدینه منوره را در اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری حکایت می‌کند. دورانی که بنی شدقم و دیگر دانشمندان شیعی در آن دیار مقدس می‌زیستند و با علمای بزرگ تشیع رابطه علمی و تقلیدی داشتند. بنده که به آثار علمای شیعه در حرمین شریفین اهتمام می‌ورزم، به لحاظ جنبه تاریخی آن نسخه عزیز، دل‌باخته آن شدم و تصویر رنگی آن را با وساطت محقق فرهیخته حاج شیخ رضا مختاری از ریاست و متولی محترم کتابخانه، دکتر سید محمود مرعشی، درخواست نمودم. با سپاس از ایشان در این مقاله به معرفی آن می‌پردازم.

واجب است یادآوری کنم که دانشمند کتابشناس مرحوم سید محمد جزایری در زمانی که نسخه مذکور در تملک ایشان بوده (۲۸ ربیع الآخره ۱۴۰۰) هشت صفحه در آغاز نسخه در معرفی و فهرست آن نگاشته است. و سپس فهرست نگار کتابخانه آن را با تفصیل بیشتر در فهرست کتابخانه مذکور (ج ۱۷، ص ۲۲۵-۲۳۰) معرفی کرده است، و من با استفاده از دو یادداشت مذکور به وادی این نسخه نفیس وارد شدم. یادآوری می‌کنم که نسخه مورد بحث در مراحل پایانی تحقیق است و به توفیق الهی افتادگی‌های آن را از نسخه‌های خطی دیگر تکمیل کرده‌ام و با رساله‌ها و مقالاتی دیگر مربوط به مدینه النبی ﷺ در سلسله ذخائر الحرمین الشریفین در دو مجلد به چاپ خواهم رساند.

مخطوط مذکور مجموعه‌ای از رسائل و سؤال‌ها و پاسخ‌هاست که علی بن حسن بن علی بن حسن بن علی بن شدقم المدني آن را گردآورده که ما در این مقاله از او با عنوان علی بن شدقم یاد می‌کنیم.

سپس به خط کاتبی مجهول آن را نویسانده و خود آن را مقابله کرده و در تاریخ ۲۳ شعبان المکرم ۱۰۲۸ از مقابله آن فراغت یافته و تاریخ مقابله خود را در صفحه ۵۱۳ مخطوطه به خط خود نگاشته است. وی عالمی بانشاط و پرکار از خاندان بنی شدقم مدنی است. و من به توفیق الهی در کتابی که مواد آن را جمع کرده‌ام و در احوال علمای شیعه مدینه و علمای آل شدقم است به معرفی او خواهم پرداخت. یادآور می‌شوم از آغاز نسخه اندکی افتاده است که درباره جرح و تعدیل راوی بوده، و از شخصیت علمی و اجتهادی صاحب مدارک الأحکام سخن رفته است، و سپس فصول مجموعه آغاز می‌شود.

از صفحه ۱ تا پایان صفحه ۱۰ سؤالات سید محمد بن حسن بن علی بن حسن بن علی بن شدقم از صاحب مدارک است، سائل برادر جامع مجموعه است و تعداد پرسش‌ها و پاسخ‌ها ۲۳ تا است که ۸ تا از پرسش و پاسخ‌ها از این نسخه افتاده است و من به لطف خداوند از نسخه‌ای دیگر آنها را تکمیل و آماده چاپ کرده‌ام.

در فاصله بین صفحه ۱۰ و ۱۱، پنج سؤال و جواب به مقدار تقریبی دو برگه از نسخه افتاده است و ظاهراً مقدار سقط از این نسخه همین دو مورد است و مورد دیگر به نظر نرسید. و ظاهراً سؤال

کننده آنها جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۰ است و پاسخ دهنده بی تردید صاحب مدارک است.

این دسته سؤال و جواب در صفحات ۱۱ تا ۱۴ مخطوطه آمده است.

از صفحه ۱۴ تا ۳۴ مخطوط، سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۱ از صاحب مدارک است که هجده سؤال و جواب است.

دو سؤال جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۲ از صاحب مدارک و جواب وی در صفحه ۳۴ تا صفحه ۳۶، آمده است.

از صفحه ۳۶ تا ۶۴ پرسش‌های جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۳ از صاحب مدارک، پاسخ‌های وی است.

از صفحه ۶۴ تا ۷۵، سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم از صاحب مدارک در سال ۱۰۰۴ و جواب‌های او است.

از صفحه ۷۵ تا ۹۴، سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۶ از صاحب مدارک است، لیکن صاحب مدارک چون از جنوب لبنان به زیارت عتبات مقدسه عراق رفته است جواب نداده است.

از صفحه ۹۴ تا ۱۱۰، سؤال‌های صاحب مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۸ از صاحب مدارک، و جواب‌های او است.

از صفحه ۱۱۰ تا ۱۴۶، سؤال‌های صاحب مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۹ از صاحب مدارک است که به علت وفات وی در همین سال بی جواب مانده است.

در صفحه ۱۴۶ مخطوط، علی بن شذقم یادآوری می‌شود که در سال ۱۰۱۱ از گردآوری سؤال‌ها و پاسخ‌های صاحب مدارک فراغت یافته است.

پس باید از آغاز نسخه مذکور تا صفحه ۱۴۶ را از آثار علمی سه نفر از علمای شیعه دانست. بدین ترتیب: الف) سید محمد بن شذقم مطرح کننده ۲۳ سؤال اول؛ ب) سید علی بن شذقم مطرح کننده سؤالات از صفحه ۱۱ تا ۱۴۶ که حَقاً سؤال‌های مبسوط و مشروح و دارای شقوق بسیار و نشان دهنده قوت فکری و قدرت علمی اوست، و سؤال‌های ساده و مختصر نیست؛ ج) جواب‌های صاحب مدارک به سؤال‌های سید محمد و سید علی بن شذقم.

۱۰. از صفحه ۱۴۸ تا ۲۸۳ مخطوطه، مدنیات هشت گانه صاحب معالم است که علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی -رحمة الله تعالی علیه- در الذریعه (ج ۲۰، ص ۹۱، شماره ۳۶۳، ج ۵، ص ۲۳۳، شماره ۱۱۱۸-۱۱۲۰) از سه تا از آنها نام برده، و سؤال کننده را در هر سه دسته سید محمد بن جوبیر

مدنی دانسته است. لکن مخطوطه ۶۶۶۲ به ما می گوید: مدنیات صاحب معالم هشت تاست، و سؤال کننده دسته اول سؤال ها سید محمد بن جویر مدنی، سؤال کننده دسته دوم سؤال ها سید محمد بن شدقم مدنی برادر صاحب مجموعه مذکور، و سؤال کننده شش دیگر سؤال ها سید علی بن شدقم مدنی صاحب مجموعه مذکور است. و چون جامع مجموعه خود سؤال کننده شش گروه سؤال ها، و برادر و معاصر سؤال کننده دیگر، و معاصر سید محمد بن جویر است کلامش حجت قاطع است.

از صفحه ۱۴۸ تا ۱۵۶، سؤالات سید محمد بن جویر مدنی از علمای شیعه مدینه است و قد استش از تمجیدی که صاحب معالم در آغاز پاسخ ها از او نموده دانسته می شود.

از صفحه ۱۵۶ تا ۱۸۱، سؤال های سید محمد بن شدقم مدنی برادر جامع مجموعه از صاحب معالم و جواب های او است. و در پایان اجازه روائی صاحب معالم به او است به این شرح:

سید محمد بن شدقم المدنی در ضمن سؤال هایش این چنین از صاحب معالم درخواست اجازه نموده است (صفحه ۱۶۳-۱۶۴ مخطوط):

ثم المأمول من تفضلات مولانا - دام مجده وظله - الإذن في النقل عن عالي جنابه، والإجازة في العلم بما ظهر و يظهر من شريف مصنفاته، كل ذلك علماً و عملاً وإفادة و استفادة - أدام الله تعالى شريف وجودكم، وأطلع في بروج الإقبال هلال سعودكم، بحق سيدنا محمد وآله الطاهرين. حرره أقل العباد المملوك محمد بن الحسن بن شدقم الحسيني المدني عفى الله تعالى عنهم.

و اجازه صاحب معالم به او در صفحه ۱۸۰-۱۸۱ مخطوط چنین آمده است:

ثم أقول: إني أجزت لك - أدام الله تأييدك، وأجزل من مواهب المعارف مزيدك أن تروي عني كل ما يجوز لي روايته مما للنقل فيه مدخل، بالطرق التي لي إلى علمائنا الماضين وسلفنا الصالحين - رضوان الله عليهم أجمعين، ولها مواضع يرجع إليه في وقت الحاجة إلى شيء منها، وقد أفردنا في بعض ما كتبناه خلاصة ما يرغب فيه منها، وجمعنا من ذلك ما لم يتيسر مثله قبل وقتنا في ما نعلم، ولعله يصل إليكم في وقت آخر - إن شاء الله، حيث لم يساعد التوفيق على تحصيل نسخة له في هذه الأوقات، وكذلك أذنت لك في العمل بما جرى به قلبي القاصر وإفادته لمن شئت، والتماسي منك إجرائي على خاطرك الكريم في تلك الأماكن الشريفة والمشاعر العظيمة - زادها الله تعالى تشرifa و تعظيماً، وكتب بخطه العبد المحتاج إلى رحمة الله وعفوه حسن بن زين الدين بن علي العاملي - عامله الله بلطفه وإحسانه حامداً لله على آلائه، مصلياً على خاتم الأنبياء وآله، مسلماً مستغفراً.

وإن احتجتم إلى معرفة طريقنا إلى رواية كتب الحديث الأربعة ومصنفات فيمكن استخراجها من كتابنا الموسوم بـ معالم الدين، فإننا أوردنا في أوله متصلة الأسناد بيتنا وبين من رويت عنه

من الأئمة عليهم السلام، و تلك الأسانيد متصلة بالشيخ الطوسي والصدوق والكليني، فهي طريق إلى كل منهم في رواية جميع كتبه ورواياته.

۱۳. از صفحه ۱۸۱ تا ۱۹۴، سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۰ از صاحب معالم و پاسخ‌های او است.

۱۴. از صفحه ۱۹۴ تا ۲۰۸، سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم مدنی در سال ۱۰۰۱ از صاحب معالم و پاسخ‌های او است.

۱۵. از صفحه ۲۰۸ تا ۲۱۷، سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۲ و جواب‌های صاحب معالم است.

۱۶. از صفحه ۲۱۸ تا ۲۲۹ سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۳ و جواب‌های صاحب معالم است.

۱۷. از صفحه ۲۳۰ تا ۲۶۶ سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۷ از صاحب معالم و جواب‌های او است.

۱۸. از صفحه ۲۴۶ تا ۲۵۹ مخطوط، سؤال‌های جامع مجموعه علی بن شذقم در سال ۱۰۰۸ از صاحب معالم و پاسخ‌های او است.

یادآوری می‌کنم که بخش عمده سؤال‌های علی بن شذقم از صاحب معالم، همان سؤال‌های او از صاحب مدارک است.

۱۹. از صفحه ۲۵۹ تا ۲۷۷ مخطوط، ایرادات و اشکالات صاحب مجموعه علی بن شذقم به جواب‌های صاحب معالم است.

۲۰. در صفحه ۲۷۸ مخطوط، نامه صاحب مجموعه در سال ۱۰۱۰ به سید نورالدین عاملی برادر صاحب مدارک است که در ست دهه‌های آخر عمر ساکن مکه مکرمه بوده است لیکن در زمان ارسال نامه فوق هنوز به مکه مهاجرت نکرده بوده است.

۲۱. در صفحه ۲۸۱ مخطوط، نامه صاحب مجموعه علی بن شذقم به شیخ محمد فرزند صاحب معالم در سال ۱۰۱۱ آمده است.

۲۲. یک فایده علمی در صفحه ۲۸۱ تا ۲۸۳ موجود است. در صفحه ۲۸۳ سؤالات از صاحب معالم و جواب‌های او، ورد و ایراد به او پایان می‌پذیرد.

۲۳. از صفحه ۲۸۶ تا ۲۹۶، سؤالات سید محمد بن علی بن طراد حسینی مدنی از شهید ثانی، و جواب‌های او است. صاحب مجموعه در تاریخ ۱۹ ذی الحجه سال ۱۰۱۱ آنها را با خط مستفتی و مفتی مقابله کرده آن طور که در حاشیه صفحه ۲۹۶ به خط خود نوشته است.

۲۴. از صفحه ۲۹۸ تا ۳۱۲، سؤال‌های صاحب مجموعه علی بن شدقم، از شیخ محمد بن أحمد بن نعمه الله بن خاتون عاملی ساکن مکه مکرمه و جواب‌های او است. او به جز محمد بن خاتون است که اربعین شیخ بهائی را به فارسی ترجمه و به قطب شاه تقدیم کرده و بین هند و مشهد و ایران در تردد بوده است.

۲۵. از صفحه ۳۱۴ تا ۳۱۸ فواید علمی از صاحب مجموعه است.

۲۶. رساله اعتقادات، تألیف صاحب مجموعه علی بن شدقم از صفحه ۳۱۸ تا ۳۲۹ مخطوطه است.

۲۷. از صفحه ۳۲۹ تا ۳۳۹ بخشی درباره طواف نساء و طلاق از صاحب مجموعه علی بن شدقم است.

۲۸. از صفحه ۳۳۹ تا ۳۵۲، رساله طلاق تألیف شیخ عبدالنبی جزائری است.

۲۹. از صفحه ۳۵۲ تا ۳۵۴، بحثی فقهی از جامع مجموعه است.

۳۰. از صفحه ۳۵۴ تا ۳۶۳، سؤال‌های صاحب مجموعه علی بن شدقم از شیخ خالد مالکی از علمای اهل سنت و پاسخ‌های او است.

۳۱. از صفحه ۳۶۳ تا ۳۷۱، سؤال‌های جامع مجموعه از سید غضنفر حنفی از دانشمندان اهل سنت مدینه، و جواب‌های او است.

۳۲. از صفحه ۳۷۲ تا ۳۸۳، سؤال‌های صاحب مجموعه از محمد بن ابی الخیر از دانشمندان اهل سنت مدینه است.

۳۳. صفحه ۳۸۳، سؤال صاحب مجموعه از محمد بن خاتون مکی عاملی است بدون جواب.

۳۴. از صفحه ۳۸۶ تا ۳۹۳، سؤال‌هایی است که صاحب مجموعه مطرح کرده و خود به آنها پاسخ داده است.

۳۵. از صفحه ۳۹۳ تا ۳۹۶، سؤال صاحب مجموعه از محمد بن خاتون عاملی مکی و جواب او است.

۳۶. از صفحه ۳۹۶ تا ۴۱۴، سؤال صاحب مجموعه از سید غضنفر حنفی و ملا عاشق حنفی و علی بن جار الله بن ظهیره است که آنها از اهل سنت می‌باشند.

۳۷. از صفحه ۴۱۵ تا ۴۲۶، رساله الشهاب الثاقب فی تخطئة الیزیدی الناصب تألیف صاحب مجموعه علی بن شدقم مدنی است.

۳۸. صفحه ۴۲۸ و ۴۲۹، مسأله‌ای راجع به وقف و نظر شیخ محمد فرزند صاحب معالم درباره آن است.

۳۹. از صفحه ۴۳۰ تا ۴۴۱، سؤالات فقهی صاحب مجموعه، از شیخ محمد فرزند صاحب معالم و جواب‌های او در مکه است.

۴۰. از صفحه ۴۴۳ تا ۴۵۴، سؤال‌های علی بن شدقم صاحب مجموعه از شیخ بهائی و

جواب‌های مشهور او است. آنچه در این مجموعه است نسخه اصل به حساب می‌آید و نسخه‌های دیگر بسیاری دارد.

۴۱. از صفحه ۴۵۵ تا ۴۶۸، یک دسته سؤال دیگر صاحب مجموعه علی بن شذقم از شیخ بهائی است که بهائی جواب نداده است و فقط سؤال‌ها در این مجموعه ذکر شده است.

۴۲. سؤال صاحب معالم از عبدالرحمان حنفی در صفحه ۴۶۹ مخطوط آمده است.

۴۳. از صفحه ۴۷۱ تا ۴۸۶ سؤالاتی فقهی است که صاحب مجموعه علی بن شذقم خودش مطرح می‌کند و خودش پاسخ می‌دهد.

۴۴. از صفحه ۴۸۶ تا ۵۰۲ سؤال‌های علی بن شذقم از چند نفر علمای سنی مدینه منوره است و پاسخ آنان.

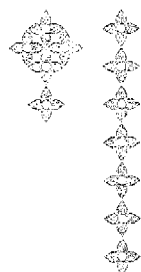
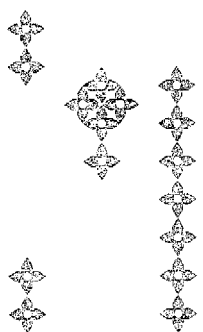
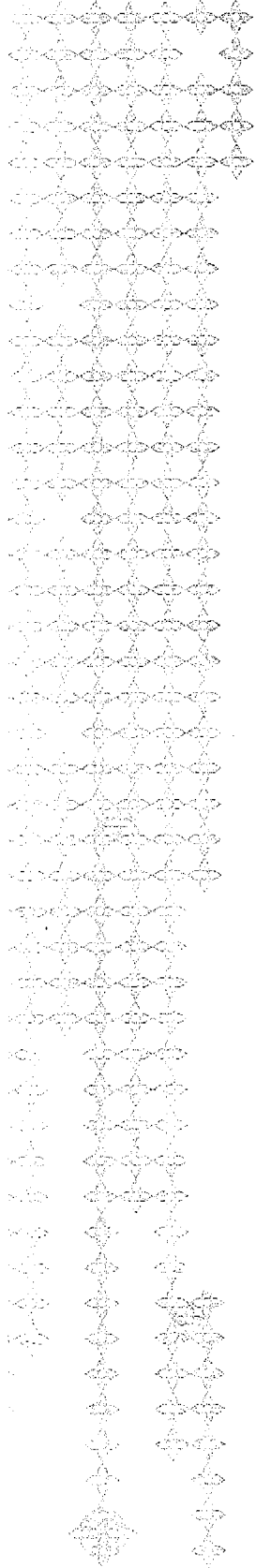
۴۵. از صفحه ۵۰۳ تا ۵۱۳ رساله علی بن شذقم درباره تطبیق اوزان شرعی بر اوزان عرفی مدینه است.

۴۶. از صفحه ۵۱۴ تا صفحه ۵۱۵ نظریه شیخ محمد فرزند صاحب معالم است درباره رساله اوزان شرعی و عرفی مذکور.

۴۷. از صفحه ۵۱۶ تا ۵۱۸ یک مسأله از شیخ محمد فرزند صاحب معالم آمده است.

۴۸. صفحه ۵۱۸ تا ۵۲۲ که آخر مجموعه است، اشکال‌های علی بن شذقم بر کلام شیخ محمد فرزند صاحب معالم، و پاسخ شیخ محمد به او است.

مرکز تحقیقات کتب و اسناد اسلامی

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

